

บทที่ 4

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทนี้เป็นการสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ เรื่องบทบาทด้านศาสนา การศึกษา และการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะกล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการวิจัย สมมุติฐานของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะในการทำวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้
  - 1.1 บทบาทในด้านศาสนา
  - 1.2 บทบาทในด้านการศึกษา
  - 1.3 บทบาทในด้านการบริหาร
2. เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชนตามตัวแปร อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งและการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงาน ของอิหม่าม
3. เพื่อศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขในการพัฒนาชุมชนของอิหม่าม

สมมุติฐานของการวิจัย

1. อิหม่ามที่มีอายุต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
2. อิหม่ามที่มีระดับการศึกษาในภาคสามัญและภาคศาสนาต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
3. อิหม่ามที่มีอาชีพต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน
4. อิหม่ามที่มีรายได้ต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน

5. ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน

7. อิหม่ามที่มีการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานต่างกันจะมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในการบริหารต่างกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ อิหม่ามตามพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ด้วยมีจำนวน 626 คน จาก 13 อำเภอ เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 245 คน โดยใช้สูตรของ Yamane และใช้วิธีการการสุ่มแบบเชิงชั้นตามอัตราส่วน และในกรณีของกลุ่มตัวอย่างในเชิงคุณภาพผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ที่เป็นอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา โดยเลือกอิหม่ามที่มีคุณสมบัติในด้านอาชีพ อายุ และประวัติการศึกษาที่หลากหลายและเป็นผู้ที่เต็มใจให้ข้อมูลซึ่งมีจำนวน 4 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. แบบสอบถาม (Questionnaire) แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปที่ลักษณะคำถามแบบสำรวจรายการ (Checklist) โดยให้เลือกตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริงของอิหม่าม

ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวกับบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

1. บทบาทในด้านศาสนา
2. บทบาทในด้านการศึกษา
3. บทบาทในการบริหาร

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามที่เกี่ยวกับปัญหา และแนวทางในการแก้ไข

2. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview)

ตอนที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของอิหม่าม

ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่เกี่ยวกับบทบาทของอิหม่ามในการพัฒนาชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

1. บทบาทในด้านศาสนา
2. บทบาทในด้านการศึกษา
3. บทบาทในด้านการบริหาร

ตอนที่ 3 เป็นแบบสัมภาษณ์ถึง โครงสร้างที่เกี่ยวกับปัญหา และแนวทางในการแก้ไข

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผลวิจัยได้ดำเนินการโดยขอหนังสือการแนะนำตัวผู้วิจัย เพื่อเป็นการอนุญาตในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยจากภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เพื่อส่งถึงอธิการบดีที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากอธิการบดีที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดนราธิวาส ด้วยตัวของผู้วิจัยเอง และนำข้อมูลจากที่ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป ส่วนแบบสัมภาษณ์ถึงโครงสร้าง ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการประสานงานกับอธิการบดีโดยตรง เพื่อที่จะนัดสัมภาษณ์เชิงลึก ตาม ระยะเวลาต่อไป และจะนำข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อสร้างข้อสรุปหรือวิเคราะห์เชิงพรรณนา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

1. แบบสอบถาม (Questionnaire) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่รวบรวมจากกลุ่มตัวอย่างมาประมวลและวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติโดยการดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลที่เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของอธิการบดี วิเคราะห์ข้อมูล โดยหาค่าความถี่ และค่าร้อยละ
2. ข้อมูลที่เกี่ยวกับบทบาทของอธิการบดีในการพัฒนาชุมชน วิเคราะห์ข้อมูล โดยหาค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
3. หาค่าการทดสอบค่าที (t-test) และหาค่าทดสอบค่าเอฟ (F-test) เพื่อเปรียบเทียบบทบาท
4. เมื่อพบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ย จะทำการทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายคู่ ด้วยวิธีการของ LSD

5. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา และแนวทางในการแก้ไขปัญหา นำมาแจกแจงความถี่ และวิเคราะห์เนื้อหา

2. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการ สัมภาษณ์ มาวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อสร้างข้อสรุปหรือวิเคราะห์เชิงพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

จากการทำวิจัยเรื่องบทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัด นครราชสีมา สามารถสรุปได้ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของอิหม่าม พบว่า อิหม่ามที่มีอายุ 51-60 ปี มีจำนวนมากที่สุด มีจำนวน 90 คน คิดเป็นร้อยละ 36.7 รองลงมาคืออายุ 61 ปีขึ้นไป มีจำนวน 73 คน คิดเป็นร้อยละ 29.8 และอิหม่ามที่มีอายุ 30-40 ปี มีจำนวนน้อยที่สุด มีจำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 7.8 อิหม่ามมี ระดับการศึกษาประถมศึกษาหรือเทียบเท่า มีจำนวนมากที่สุด มีจำนวน 134 คน คิดเป็นร้อยละ 54.7 รองลงมามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า มีจำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 31.0 และอิหม่ามที่มี ระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีมีจำนวนน้อยที่สุด มีจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.8 อิหม่ามมี ระดับการศึกษาจากสถาบันปอเนาะมีจำนวนมากที่สุด มีจำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 44.9 รองลงมา มีระดับการศึกษาในระดับชานาวิห์มีจำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 30.2 และมีระดับ การศึกษาในระดับอิมดาอียะห์และอื่นๆมีจำนวนน้อยที่สุด มีจำนวน 4 คน เท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 1.6 อิหม่ามมีอาชีพเกษตรกรรม มีจำนวนมากที่สุด มีจำนวน 117 คน คิดเป็นร้อยละ 47.8 รองลงมา มีอาชีพรับจ้าง มีจำนวน 73 คน คิดเป็นร้อยละ 29.8 และอิหม่ามมีอาชีพรับราชการมี จำนวนน้อยที่สุด มีจำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 2.0 อิหม่ามมีรายได้ 6,001-8,000 บาท มี จำนวนมากที่สุด มีจำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 44.9 รองลงมา มีรายได้น้อยกว่า 6,001 บาท มี จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 27.8 และอิหม่ามที่มีรายได้ 10,001 บาทขึ้นไปมีจำนวนน้อยที่สุด มี จำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 8.6 อิหม่ามได้ดำรงตำแหน่ง 1-10 ปี มีจำนวนมากที่สุด มีจำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 44.1 รองลงมา ได้ดำรงตำแหน่ง 11-20 ปี มีจำนวน 85 คิดเป็นร้อยละ 34.7 และอิหม่ามได้ดำรงตำแหน่ง 21 ปีขึ้นไป มีจำนวนน้อยที่สุด มีจำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 21.1 และการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานของอิหม่าม พบว่า อิหม่ามไม่ได้จัดทำแผนการใน การทำงาน มีจำนวน 182 คน คิดเป็นร้อยละ 74.3 และอิหม่ามได้จัดทำแผนการในการทำงานมี จำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 25.7 อิหม่ามได้มีการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการ อิสลามประจำมัสยิด มีจำนวน 171 คน คิดเป็นร้อยละ 69.8 และอิหม่ามไม่ได้ประชุมระหว่าง

ลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีจำนวน 74 คน คิดเป็นร้อยละ 30.2 อิหม่ามได้ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำงาน มีจำนวน 175 คน คิดเป็นร้อยละ 71.4 และ อิหม่ามไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำงาน มีจำนวน 70 คน คิดเป็นร้อยละ 28.6 อิหม่ามไม่ได้ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชน มีจำนวน 133 คน คิดเป็นร้อยละ 54.3 และได้ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบ การทำงานให้กับประชาชน มีจำนวน 112 คน คิดเป็นร้อยละ 45.7 อิหม่ามไม่ได้ประเมินผล ในการทำงานต่างๆในชุมชน มีจำนวน 215 คน คิดเป็นร้อยละ 87.8 และอิหม่ามได้ประเมินผลใน การทำงานต่างๆในชุมชนมีจำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 12.2

2. ข้อมูลเกี่ยวกับระดับการมีบทบาทในด้าน ศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่าม พบว่าอิหม่ามมีบทบาทในด้านศาสนาโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.9839$) เมื่อพิจารณาเป็นราย ข้อ พบว่า อิหม่ามมีบทบาทที่เกี่ยวกับการมีหน้าที่ในการจัดทำพิธีงานศพตามหลักศาสนาอยู่ใน ระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด ($\bar{X} = 4.3510$) รองลงมามีบทบาทในการจัดกิจกรรมละศีลอดที่ มัสยิดในเดือนรอมฎอนอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.3469$) และบทบาทที่เกี่ยวกับการออกเยี่ยมเยียน เพื่อสอบถามปัญหาต่างๆ ในเรื่องศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยที่ต่ำที่สุด ($\bar{X} = 3.4776$) มีบทบาทในด้านการศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.4256$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอิหม่ามมีบทบาทที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนในด้านศาสนาและสามัญใน ชุมชนอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด ($\bar{X} = 4.0612$) รองลงมามีบทบาทในการเป็น กรรมการหรือที่ปรึกษาของโรงเรียนตาดีกาอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.8122$) และบทบาทที่เกี่ยวกับการ จัดทำห้องสมุดประจำชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยที่ต่ำที่สุด ($\bar{X} = 2.5143$) และ อิหม่ามมีบทบาทในด้านการบริหารโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.6841$) เมื่อพิจารณาเป็นราย ข้อ พบว่าอิหม่ามมีบทบาทที่เกี่ยวกับการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นในการบริหารงาน อยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด ($\bar{X} = 4.0612$) รองลงมามีบทบาทให้ความร่วมมือกับ องค์กรต่างๆ ของภาครัฐที่มาปฏิบัติหน้าที่ในชุมชนอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.8776$) และบทบาทที่ เกี่ยวกับการบริหารงาน ได้มีการประชุมทุกสัปดาห์อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยที่ต่ำที่สุด ($\bar{X} = 3.1592$)

3. ผลการเปรียบเทียบการมีบทบาทในด้าน ศาสนา การศึกษา และการบริหารที่จำแนกตาม ตัวแปร อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การปฏิบัติงานและรูปแบบ การทำงานของอิหม่าม สามารถสรุปผลการเปรียบเทียบ ดังนี้

3.1 อายุ พบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามมีบทบาทในด้านศาสนาและบทบาทในการศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนบทบาทในการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

เมื่อเปรียบเทียบรายคู่ พบว่า อิหม่ามที่มีอายุ 30-40 ปี มีบทบาทโดยรวมน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 51-60 ปี และอายุ 61 ปีขึ้นไป และอิหม่ามที่มีอายุ 41-50 ปี มีบทบาทโดยรวมน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 61 ปีขึ้นไป เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามที่มีอายุ 30-40 ปี มีบทบาทในด้านศาสนาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 51-60 ปี และอายุ 61 ปีขึ้นไป และ อิหม่ามที่มีอายุ 41-50 ปี มีบทบาทในด้านศาสนาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 61 ปีขึ้นไป และอิหม่ามที่มีอายุ 41-50 ปี มีบทบาทในการศึกษาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 51-60 ปี และอายุ 61 ปีขึ้นไป ส่วนบทบาทในการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.2 การศึกษาสายสามัญ พบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในการศึกษาและบทบาทในการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.3 การศึกษาสายศาสนา พบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่าอิหม่ามมีบทบาทในการศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนบทบาทในด้านศาสนาและบทบาทในการบริหาร อิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

เมื่อเปรียบเทียบรายคู่ พบว่า อิหม่ามที่มีระดับการศึกษามุตาวัสซิเตาะห์และชานาวิรีย์ มีบทบาทในการศึกษามากกว่า อิหม่ามที่มีระดับการศึกษาอื่นๆ ส่วนบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนาและบทบาทในการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.4 อาชีพ พบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในการศึกษาและบทบาทในการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.5 รายได้ พบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามมีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในการศึกษาและบทบาทในการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.6 ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง พบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามมี

บทบาทในด้านศาสนาและบทบาทในด้านการศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนบทบาทในด้านการบริหาร อิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

เมื่อเปรียบเทียบรายคู่ พบว่า อิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง 1-10 ปี มีบทบาทโดยรวมน้อยกว่าอิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง 21 ปีขึ้นไป เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่าอิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง 1-10 ปี มีบทบาทในด้านศาสนาและในด้านการศึกษาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง 21 ปีขึ้นไป ส่วนบทบาทในด้านการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.7 การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับการจัดทำแผนการในการทำงาน พบว่าบทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า บทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในด้านการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.8 การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด พบว่า อิหม่ามที่ได้มีการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีบทบาทโดยรวมมากกว่า อิหม่ามที่ไม่ได้มีการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามที่ได้มีการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีบทบาทในด้านศาสนาและบทบาทในด้านการบริหารมากกว่า อิหม่ามที่ไม่ได้มีการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนบทบาทในด้านการศึกษาอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.9 การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำงานพบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า บทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในด้านการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

3.10 การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชน พบว่า อิหม่ามที่ได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชน มีบทบาทโดยรวมมากกว่า อิหม่ามที่ไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า อิหม่ามที่ได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชน มีบทบาทในด้านศาสนา บทบาทใน

ด้านการศึกษา และบทบาทในด้านการบริหาร มากกว่า อิหม่ามที่ไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3.11 การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับการประเมินผลในการทำงานต่างๆ ในชุมชน พบว่า บทบาทโดยรวมของอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เมื่อพิจารณาตามบทบาทแต่ละด้าน พบว่า บทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษาและบทบาทในด้านการบริหารอิหม่ามมีบทบาทไม่แตกต่างกัน

4. ผลการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับบทบาทในด้านศาสนา การศึกษา การบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา มีดังนี้

4.1 บทบาทด้านศาสนา ในด้านความรู้เกี่ยวกับศาสนา พบว่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านขาดการเรียนรู้ในด้านศาสนาจึงทำให้ในชุมชนได้มีการแบ่งกลุ่ม แบ่งพวกต่าง ๆ อย่างเช่น กลุ่มเก่า กลุ่มใหม่ และกลุ่มคณะอื่น ๆ จึงทำให้เกิดความไม่เข้าใจในเรื่องศาสนาระหว่างกัน และบางกลุ่มที่พยายามที่แยกองค์ความรู้ระหว่างโลกกับอาทิเราะห์ด้วย ในด้านการปฏิบัติในทางของศาสนา พบว่า ชาวบ้านไม่ปฏิบัติและไม่เคร่งครัดในหลักการของศาสนา อย่างเช่น การแต่งกายของมุสลิม และมุสลิมะห์ การใช้โทรศัพท์ในทางที่ผิด การอยู่ร่วมกันระหว่างชาย หญิง สองต่อสองที่อย่างไม่ได้แต่งงาน ไม่ละหมาด และไม่ถือศีลอดในเดือนรอมฎอน เป็นต้น และ ในด้านการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา พบว่า ในชุมชนขาดการส่งเสริมและขาดโต๊ะครู (บาบอ) ในการที่จะสอนเกี่ยวกับศาสนา อย่างเช่น การสอนกิตาบ การสอนอัล-กุรอาน เป็นต้น

4.2 บทบาทการศึกษา ในด้านครอบครัว พบว่า ครอบครัวบางรายถือว่าการศึกษาเป็นหน้าที่ของผู้สอนหรือผู้ที่ให้ความรู้แต่เพียงผู้เดียวจึงไม่สนใจว่าลูกของตนเองจะไปถึงโรงเรียนหรือการเรียนเป็นอย่างไรบ้าง ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนเป็นแหล่งรากฐานที่จะสร้างลูกของเขาให้เป็นคนที่ดีและมีคุณภาพของสังคม และ ในด้านการจัดการศึกษา พบว่า ชุมชนไม่เห็นความสำคัญ ขาดการส่งเสริมการศึกษาและขาดการจัดการศึกษาในชุมชน อย่างเช่น การจัดการสอนกิตาบ การบรรยายธรรม การสอนอัล-กุรอานและการไปรับฟังที่บาบอได้สอนเกี่ยวกับศาสนาในสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น

4.3 บทบาทการบริหาร ในด้านตัวบุคคล (อิหม่าม) พบว่า อิหม่ามขาดในการพูดคุยกับชุมชน ว่าได้มีปัญหาและความต้องการของชุมชนมีอะไรบ้าง ทำให้การตัดสินใจของอิหม่ามในการทำงานในกรณีต่าง ๆ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และ ในด้านการทำงานและการบริหารในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด พบว่า ในการทำงานของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเกี่ยวกับ การแบ่งหน้าที่ การแบ่งฝ่าย ไม่ชัดเจน และ ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในการทำงานและขาดการประสานงานระหว่างคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและกับองค์กรอื่นๆ ด้วย

5. ผลการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาลักษณะเกี่ยวกับบทบาทด้านศาสนา การศึกษา การบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา มีดังนี้

5.1 บทบาทด้านศาสนา ในด้านความรู้เกี่ยวกับศาสนา พบว่า ต้องมีการประชุม ระดมความคิดหาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาด้านศาสนา ทำความเข้าใจให้กับชุมชนให้มีจิตสำนึกและเคร่งครัดต่อศาสนาในการดำรงชีวิต อิหม่าม ผู้นำในชุมชนต้องเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตตามหลักของศาสนาและต้องชักชวนชุมชนของตนเองด้วย ในด้านการปฏิบัติในทางของศาสนา พบว่าพยายามชักชวน ประชาสัมพันธ์ใช้กับสมาชิกในชุมชน ได้รับรู้ถึงความสำคัญของการละหมาดร่วมที่มัสยิดและสร้างบรรยากาศในบริเวณของมัสยิดให้สวยงาม น่าอยู่ และ ในด้านการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา พบว่า ต้องจัดหาผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับศาสนาเพื่อให้นำมาสอนให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนา (การสอนกิตาบ การสอนอัล-กุรอาน) ให้กับชุมชนอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำ

5.2 บทบาทการศึกษา ในด้านครอบครัว พบว่า ต้องมีการพูดคุยระหว่าง อิหม่าม ครูตาดีกา และผู้ปกครอง ทำความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับหน้าที่การจัดการศึกษาว่า ไม่ใช่หน้าที่ของครูหรือผู้สอนเพียงอย่างเดียวแต่ผู้ปกครองก็มีความสำคัญในการช่วยดูแลว่าลูกของตนเองนั้นได้ไปถึงโรงเรียนหรือไม่ มีผลการเรียนเป็นอย่างไร เป็นต้น และ ในด้านการจัดการศึกษา พบว่า ส่งเสริมให้มัสยิดเป็นพื้นฐานของการศึกษาซึ่งจะได้เปิดโลกทัศน์ในการศึกษาอย่างต่อเนื่อง อย่างเช่น ให้มีห้องสมุด จัดหาบุคคลที่มีความรู้ในสาขาของศาสนาและผู้ที่มีความรู้ในสาขาทั่วไปเพื่อให้ความรู้กับชุมชนเป็นประจำทุกสัปดาห์

5.3 บทบาทการบริหาร ในด้านตัวบุคคล (อิหม่าม) พบว่า อิหม่ามต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง ผู้นำในชุมชน เพราะบุคคลเหล่านี้มีความสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญก้าวหน้าต่อไป และ ในด้านการงานและการบริหารในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด พบว่า อยากให้ในชุมชนมีสภาชุมชนประจำหมู่บ้าน ถ้ามีปัญหาใดๆ ในชุมชนสภาแห่งนี้จากเป็นทางออกสำหรับหาทางแก้ไขในชุมชน

อภิปรายผล

จากการทำวิจัยเรื่อง บทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนครราชสีมา อภิปรายผลได้ดังนี้

1. ข้อมูลที่เกี่ยวกับระดับบทบาทในด้านศาสนา การศึกษา และการบริหาร จากการศึกษาพบว่า อิหม่ามมีบทบาทในด้านศาสนา และบทบาทในการบริหารโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และมีบทบาทในการศึกษาโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางซึ่งมีความขัดแย้งกับงานวิจัย

ของแวอูเซ็ง มะแดเฮาะและคณะ (2539 : บทคัดย่อ) ซึ่งได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทมัสยิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีบทบาทในด้านศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง และขัดแย้งกับงานวิจัยของ ตายูดิน อูสมานและคณะ (2545 : บทคัดย่อ) ซึ่งได้ทำวิจัยเรื่องการบริหารมัสยิดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้และพบว่าอิหม่ามมีบทบาทในการบริหารอยู่ในระดับปานกลาง แต่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ คลมนรรัตน์ บากา และคณะ (2548 : บทคัดย่อ) ซึ่งได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทผู้นำมุสลิมในการพัฒนาการศึกษาของสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และพบว่าอิหม่ามมีบทบาทในการศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง

เมื่อจำแนกบทบาทเป็นรายชื่อ พบว่า อิหม่ามมีบทบาทในด้านศาสนา ในการจัดทำพิธีงานศพตามหลักศาสนา มีบทบาทมากที่สุด ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจเกิดจากความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้อิหม่ามมีบทบาทเกี่ยวกับการจัดทำพิธีงานศพตามหลักศาสนา มากกว่าบทบาทศาสนาเรื่องอื่นๆ ซึ่งในสังคมมุสลิมในเมื่อมีบุคคลเสียชีวิตในชุมชนญาติของผู้เสียชีวิตจะมาบอกกับอิหม่ามเพื่อที่จะจัดการเกี่ยวกับงานศพให้แล้วเสร็จภายใน 24 ชั่วโมง และบางชุมชนมีหน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลจะช่วยเหลือเกี่ยวกับอุปกรณ์งานศพทุกอย่าง และบางชุมชนได้มีกองทุนช่วยเหลือเกี่ยวกับงานศพในชุมชนและศพที่ไม่มีญาติพี่น้องด้วย ส่วนบทบาทในการศึกษาเมื่อจำแนกบทบาทเป็นรายชื่อ พบว่า อิหม่ามมีบทบาทในการศึกษา ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนในด้านศาสนาและสามัญในชุมชน ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจเกิดจากการที่ชุมชนจำเป็นต้องมีความรู้ในด้านศาสนาและสามัญ เพื่อการประกอบศาสนกิจของศาสนาอิสลาม เป็นมุสลิมที่มีคุณภาพ และมีอาชีพที่ดีในสังคม ดังที่ ท่านนบีมุฮัมมัด ศ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสัลลิม ได้กล่าวว่า จงศึกษาตั้งแต่ในเปลจนถึงหลุมฝังศพ และจากสัมภาษณ์พบว่า ในชุมชนมุสลิมอิหม่ามได้ส่งเสริมการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเช่น การสอนกัรออาตี กิจกรรมเมอลิด กิจกรรมอ่านกิตาบตะลิมของกลุ่มคณะ ห์ กิจกรรมฮัลมี (ให้ความรู้) กิจกรรมสอนอัล-กุรอาน กิจกรรมสอนกิตาบ กิจกรรมตัฟเซลอัล-กุรอาน (การอธิบายความหมายของอัล-กุรอาน) กิจกรรมบายานของกลุ่มคณะ ห์ กิจกรรมสอบถามเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม กิจกรรมค่ายคุณธรรม จริยธรรม กิจกรรมต้อนรับฮิจเราะห์ กิจกรรมกีฬาในโรงเรียนตาดีกา กิจกรรมออกคณะ ห์ ประจำเดือน กิจกรรมอบรมสำหรับผู้ที่จะเป็นผู้สอนกัรออาตี และก่อนที่จะละหมาดในวันศุกร์ทุกสัปดาห์อิหม่ามก็จะบรรยายธรรมเกี่ยวกับศาสนา อย่างเช่น ศาสนบัญญัติ หลักการศรัทธา ศาสนประวัติ คำสอนจากหะดีษ จริยธรรมในการใช้ชีวิตประจำวันในอิสลาม และข้อคิดในประวัติศาสตร์ของอิสลาม ในบางโอกาสอิหม่ามจะพูดเกี่ยวกับการศึกษา และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น บางชุมชนได้ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่เรียนดี มีคุณธรรม จริยธรรมและผลการเรียนที่ดีด้วย ซึ่งการส่งเสริมกิจกรรมเรียนรู้ในเรื่องศาสนาและสามัญในชุมชน

ที่อิหม่ามได้จัดทำไว้นั้น มีความสอดคล้องกับการศึกษาตามอัชญาศัย ซึ่งเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยสามารถศึกษาหาความรู้จากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม (ภณิดา มาประเสริฐและคณะ, 2552 : 50) และสามารถศึกษาได้ตลอดชีวิต และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของวิโรจน์ ขวัญเกื้อ (2530 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องบทบาทของโต๊ะอิหม่ามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษานอกระบบ โรงเรียนตามการรับรู้ของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียนผู้นำท้องถิ่นและโต๊ะอิหม่าม กล่าวคือ อิหม่ามเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสนับสนุนให้ประชาชนได้เรียนรู้และมีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลามตามมาตรา 35(12) คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีอำนาจหน้าที่ ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติศาสนาอิสลาม และบทบาทในด้านการบริหาร เมื่อจำแนกบทบาทเป็นรายข้อ พบว่า อิหม่ามมีบทบาทในด้านการบริหารที่เกี่ยวกับการเปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นในการบริหารงาน ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้อาจเกิดจาก การทำงานของอิหม่าม จะมีการ ประชุม วางแผน พุดคุย มอบหมายงาน และแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารงาน ในเมื่อมีการประชุม อิหม่ามจะเปิดโอกาสให้ชุมชนและคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด สามารถแสดงความคิดเห็น ความต้องการ ข้อเสนอแนะ ซึ่งอิหม่ามจะรับฟัง พิจารณา เพื่อจะเป็นแนวทางในการปรับปรุง แก้ไขในการทำงานให้ดีขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับ หลักการปรักษาหารือ (อาลิซุรอ) ซึ่งเป็นเสาหลักที่สำคัญของวิถีชีวิตแห่งอิสลาม (บรรจง บินกาซัน, 2545 : 2456) การบริหารในกิจกรรมของมุสลิมที่มีสองคนขึ้นไปต้องมี การปรักษาหารือ เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นให้ประเด็นต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อหาทางออกที่ยอมรับของชุมชนและถูกหลักการของศาสนาอิสลาม

2. ข้อมูลเกี่ยวกับการเปรียบเทียบบทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษา และบทบาทในด้านการบริหาร ของอิหม่ามตามตัวแปร อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงาน พบว่า อายุ การศึกษาสายศาสนา ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับ การประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชน โดยมีบทบาทแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัย

ในกรณีอิหม่ามที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนาและบทบาทในด้านการศึกษา แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัย โดยอิหม่ามที่มีอายุ 30-40 ปี มีบทบาทโดยรวมและมีบทบาทในด้านศาสนาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 51-60 ปี และอายุ 61 ปีขึ้นไป

และ อิหม่ามที่มีอายุ 41-50 ปี มีบทบาทโดยรวมและมีบทบาทในด้านศาสนาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 61 ปีขึ้นไป และอิหม่ามที่มีอายุ 41-50 ปี มีบทบาทในการศึกษาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีอายุ 51-60 ปี และอายุ 61 ปีขึ้นไป ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ตายูดิน อุสมานและคณะ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การบริหารมัสยิดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีอายุต่างกันมีระดับการบริหารมัสยิด ด้านการจัดสำนักงานที่แตกต่างกัน และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิชา ยี่สุนทร (2533 : 129) ได้ทำวิจัยเรื่องคุณลักษณะของผู้นำศาสนาอิสลามที่เอื้อต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดฝึกอบรมผู้นำศาสนาอิสลามเพื่อพัฒนาชุมชนในจังหวัดปัตตานี พบว่า คุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีระหว่างผู้นำศาสนาที่มีอายุน้อยกับผู้นำศาสนาที่มีอายุมากมีความแตกต่างกันในด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามและด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ คลมนรรัตน์ บากาและคณะ (2544 และ 2546 : 155) ได้ทำวิจัยเรื่องบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง พบว่า ผู้นำท้องถิ่นที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของผู้นำท้องถิ่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้แตกต่างกัน ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจเกิดจาก อิหม่ามที่มีอายุมากจะมีประสบการณ์สูงในการทำงาน เพราะเคยผ่านงาน ผ่านปัญหาต่าง ๆ มาก่อน ทำให้ทราบถึงปัญหา ทราบถึงแนวทางที่จากแก้ไขปัญหาดังกล่าว (เนตร์พัฒนา ยาวีราษ, 2549 : 21) และบุคคลที่มีอายุมากจะเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจะกลุ่มบุคคลในชุมชน (สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ม.ป.ป. : 42) จึงส่งผลให้อิหม่ามมีบทบาทต่างกัน

ในกรณีอิหม่ามที่มีระดับการศึกษาสายศาสนาต่างกัน มีบทบาทในการศึกษา ต่างกันซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัย โดยอิหม่ามที่มีระดับการศึกษามุตาวัสซิเตาะห์และชานาวีมีบทบาทในการศึกษามากกว่าอิหม่ามที่มีระดับการศึกษาอื่นๆ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ตายูดิน อุสมานและคณะ (2545 : บทคัดย่อ) ซึ่งได้ทำวิจัยเรื่อง การบริหารมัสยิดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีระดับการศึกษาทางศาสนาต่างกัน มีระดับการบริหารมัสยิด ด้านการประสานงานกับองค์กรของรัฐและด้านการแสดงคุณูปการในวันศุกร์ที่ต่างกัน และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวิชา ยี่สุนทร (2533 : 129) ได้ทำวิจัยเรื่องคุณลักษณะของผู้นำศาสนาอิสลามที่เอื้อต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดฝึกอบรมผู้นำศาสนาอิสลามเพื่อพัฒนาชุมชนในจังหวัดปัตตานี พบว่าคุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีระหว่างผู้นำศาสนาที่มีระดับการศึกษาดำและสูงในด้านสายศาสนามีความแตกต่างกันในด้านความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามและด้านความเป็นผู้นำหมู่บ้าน ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจเกิดจาก ศาสนาอิสลามเรียกร้องให้ทุกคนแสวงหาความรู้ เพราะ

ความรู้^{นั้น}จะเป็นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ เป็นกุญแจของความเจริญทางวัฒนธรรมและอารยธรรม เพราะความรู้มีความสำคัญในทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์และความรู้^{เท่านั้น}ที่จะทำให้มนุษย์รู้จักตัวเอง รู้จักชุมชน และรู้จักอัลลอฮ์ สิบหามะฮะอะอะอะอะ (อิบราฮีม ฌร่งครักษาเขต, 2546 : 192) ดังนั้น อิหม่ามที่มีความรู้ทางศาสนาในระดับสูงอาจมีความรู้ มีความเข้าใจ อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับมิติของการทำงานในชุมชนมุสลิม ก็จะส่งผลต่อการทำงาน ที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพต่อไป (นิเลาะ แวเอเซ็ง, 2548 : 4) จึงส่งผลให้อิหม่ามมีบทบาทต่างกัน

ในกรณีอิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งต่างกัน มีบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนา และ บทบาทในด้านการศึกษา แตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัย โดยอิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง 1-10 ปี มีบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนาและในด้านการศึกษาน้อยกว่าอิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง 21 ปีขึ้นไป ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ตายูคิน อูสมานและคณะ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การบริหารมัสยิดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งต่างกัน มีระดับการบริหารมัสยิด ด้านการจัดตั้งสำนักงานที่แตกต่างกัน และมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวิชา ยี่สุนทร (2533 : 129) ได้ทำวิจัยเรื่องคุณลักษณะของผู้นำศาสนาอิสลามที่เอื้อต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดฝึกอบรมผู้นำศาสนาอิสลามเพื่อพัฒนาชุมชนในจังหวัดปัตตานี พบว่า คุณลักษณะที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีระหว่างอายุการเป็นผู้นำศาสนาน้อยกับอายุการเป็นผู้นำศาสนาอิสลามมาก มีความแตกต่างกันในด้านความรู้ ความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลาม ด้านความเป็นผู้นำหมู่บ้าน และด้านความมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจเกิดจาก การที่อิหม่ามที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งมากจะมีความเชื่อมั่นในตนเองมีประสบการณ์มากจึงสามารถตัดสินใจในการทำงาน และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้มีคุณภาพ และสามารถพิจารณาช่องทางแก้ไขได้ (เนตร์พัฒนา ยาวีราช, 2549 : 21) และอิหม่ามที่อยู่ในตำแหน่งมานาน ย่อมมีประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น สามารถมองเห็นปัญหาของชุมชน ย่อมมีความปรารถนาที่จะได้เห็นการเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชนไปในทางที่ดีขึ้น (สุวิชา ยี่สุนทร, 2533 : 132) ส่งผลให้อิหม่ามมีบทบาทต่างกัน

ในกรณีอิหม่ามที่ได้ปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับ การประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต่างกัน มีบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนาและ บทบาทในด้านการบริหาร แตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัย โดยอิหม่ามที่ได้มีการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนาและบทบาทในด้านการบริหาร มากกว่า อิหม่ามที่ไม่ได้มีการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ อาจเกิดจาก การประชุมปรึกษาหารือ

แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันเป็นกระบวนการทำงานในอิสลาม (สุไลมาน อาแว , 2554 : 129) และถือเป็นวิธีการที่สำคัญเป็นอย่างมากในการบริหารงานองค์กรและเป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ เพื่อเป็นข้อประกอบในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน (ตาดูดิน อูสมานและคณะ, 2545 : 181) และการประชุมระหว่างลูกบ้านกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด สามารถช่วยให้อิหม่าม แสดงบทบาทได้มากขึ้น ทำให้ลูกบ้านได้บอกความต้องการและปัญหาให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดซึ่งเกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทของอิหม่าม และในกรณีอิหม่ามที่ได้ปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานที่เกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชนต่างถิ่น มีบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษา และบทบาทในด้านการบริหารมีบทบาทแตกต่างกันซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานของการวิจัย โดยอิหม่ามที่ได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชน มีบทบาทโดยรวม บทบาทในด้านศาสนา บทบาทในด้านการศึกษา และบทบาทในด้านการบริหาร มากกว่า อิหม่ามที่ไม่ได้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและรูปแบบการทำงานให้กับประชาชน ผลการวิจัยเป็นเช่นนี้อาจเกิดจาก อิหม่าม ได้มีการประชาสัมพันธ์และชี้แจงให้ชุมชนได้รับรู้ในสิ่งที่ได้ทำงานในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งการประชาสัมพันธ์เป็นงานเสริมสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด กับชุมชนที่เกี่ยวข้อง และเพื่อให้ทราบความคิดเห็น ความต้องการของชุมชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือและบรรลุถึงผลประโยชน์ร่วมกันของทุกคนในชุมชนและการประชาสัมพันธ์จะทำให้ทราบถึงนโยบายวัตถุประสงค์การดำเนินงาน และผลงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนข่าวคราวความเคลื่อนไหว (แนวคิดเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์, 2012) ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดซึ่งส่งผลต่อการแสดงบทบาทของอิหม่าม

ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยเรื่องบทบาทด้านศาสนา การศึกษาและการบริหารของอิหม่ามในจังหวัดนราธิวาส ผู้วิจัยมีข้อข้อเสนอแนะที่สำคัญ 2 ประเด็น คือ ข้อเสนอแนะทั่วไป และข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 จัดทำโครงการเพิ่มความรู้ให้กับอิหม่ามที่มีบทบาทน้อย โดยให้อิหม่ามที่มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมทางศาสนา การจัดการศึกษาในชุมชน

และการบริหารงานในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับอิหม่ามที่มีบทบาทน้อย

1.2 ให้ทางภาครัฐหรือผู้ที่มีอำนาจสนับสนุนในเรื่องงบประมาณในการบริหารจัดการในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและส่งเสริมให้มัสยิดเป็นสถานที่ศึกษา (การจัดห้องสมุด การจัดอบรมและการจัดกิจกรรม) ให้ความรู้กับชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

2.1 ควรทำวิจัยในเรื่องลักษณะเดียวกัน โดยทำวิจัยในเชิงคุณภาพเพียงอย่างเดียว

2.2 ควรทำวิจัยในเรื่องลักษณะเดียวกัน โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างในจังหวัดอื่น ๆ เพื่อนำผลวิจัยมาเปรียบเทียบต่อไป

2.3 ควรทำวิจัยในเรื่องลักษณะเดียวกันให้ศึกษาบทบาทของอิหม่ามในด้านต่าง ๆ

2.4 ควรทำวิจัยในเรื่องบทบาทของอิหม่ามในด้านการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยทำวิจัยเชิงคุณภาพ

Prince of Songkla University
Pattani Campus